

Svein Lund:

Mot straumen

Minner og refleksjonar

Oppdatert 19.05.2026

E. NORDMANN I POLEN

Frå spanande utland til andre heimland

Frå det første møtet med Polen i 1987 har landet og folket der fått ein spesiell plass hos meg, så eg etter kvart kan kalle det mitt andre, eller kanskje tredje fedreland (Etter Noreg og Sápmi). I 33 år har eg vore kortare eller lengre turar til Polen kvart einaste år. Etter kjøreturen sørover i Polen i 2019 er eg det bare eitt av 16 fylke eller wojewodstwa igjen der eg ikkje har vore, men etter ein start i Wielkopolska har eg seinare mest vore innafor Pomorze eller Pommern.

Ei av baksidene til Polen. Polens største kolkraftverk, Bełchatów tronar over forfallen landsby.

Foto: SL

Dei politiske verknadane av møtet mitt med det «kommunistiske» og det «post-kommunistiske» Polen har eg allereie skildra. Men møtet med Polen har vore mye meir. Det har blant anna vore eit møte med eit nytt språk, som har vore minst like tungt som møtet med samisk. Forskjellen er at med samisk fikk eg systematisk opplæring med tid og dels betaling og krav om å lære og ta eksamen. I polsk har eg aldri hatt ein einaste time organisert opplæring. Det var å sitte aleine med læreboka og elles prøve å plukke opp etter naturmetoden. Det har tatt alt for lang tid, og resultatet er ikkje overveldande. Eg snakkar og skriv ein slags polsk når eg må, men det går framleis tungt å lese og samtalar andre i mellom går altfor ofte hus forbi.

Litt verdshistorie og familiehistorie frå Polen

Eg har fortalt om korleis eg først hamna i Polen og at eg kom tilbake nokre gongar. Men så langt har eg ikkje gitt nokon skikkelig presentasjon av henne som har spela den største rolla i å trekke meg tilbake gong etter gong gjennom 33 år. Det krev først nokre ord om landet ho voks opp i. Eg skal ikkje skrive Polens historie her, men eg tar med eit par saker for å vise kva som hadde forma kvar av oss før ein nordmann på 35 år og ei polsk jente på 25 tilfeldig traff kvarandre i Polen i 1987 og etter kvart blei samde om å slå seg i lag.

Om vi samanliknar polsk og norsk historie, finn vi nokre parallellar – ei gamal storheitstid nokre hundre år tilbake, så ei tid under framandt styre fram til tidlig på 1900-talet og så tysk

okkupasjon under 2. verdskrigen. Samtidig er det viktige forskjellar. Ein av dei er kor hardt landa blei ramma av 2. verdskrigen. Begge landa blei relativt raskt okkupert av Tyskland, Polen i 1939 og Noreg i 1940. Men så var det slutt på likskapen. For mens nordmenn av dei tyske nazistane blei sett på som del av det germanske herrefolket, blei polakkane som slavarar rekna til "untermenschen". Det var derfor ikkje grunnlag for noko polsk NS og befolkninga blei jamnt over hardare undertrykt. Mens Noreg hadde eit par tusen jødar, hadde Polen fleire millionar, og dei fleste utryddingsleirane blei plassert på det som no er polsk jord.

Både Noreg og Polen hadde under krigen ei eksilregjering i London, men i Polen kom ikkje den gamle regjeringa tilbake til makta. For stormaktene hadde andre planar. Ved det berømte møte mellom dei allierte leiarane på Jalta i februar 1945 blei det slått fast at Polen skulle høre til interessesfæren til Sovjetunionen og at grensene skulle forskyvast mot vest, så Sovjet fikk ein stor del av Polen og Polen til gjengjeld dei austligaste områda av Tyskland. Det førte med seg ei etnisk reinsking av dei største verda har sett. Fleire millionar polakkar måtte bryte opp frå heimane sine i aust, og i hovudsak hamna dei i dei områda i vest og nord som Tyskland no måtte avsjå til Polen, der millionar av tyskarar drog vestover for å kunne halde fram som tyskarar. I kor stor grad denne reinskinga eller flyttinga var frivillig og tvungen er vanskelig å sette absolutte tal på. Det var heilt sikkert begge delar og stor grad av det polakkane kallar "przymus dobrowolny" eller "frivillig tvang".

I dei områda som Sovjet tok frå Polen, og som no hører til Ukraina, var det enno ein avgjørande faktor i slutten av krigen: Dei ukrainske nasjonalistane. Desse hadde i stor grad samarbeida med nazistane, og den raude hæren hadde enno ikkje kontroll over områda deira. Etter at nasjonalistane hadde vore aktivt med i utryddinga av jødane, var no tida kome til å kvitte seg med polakkane. Og her kjem mi svigerfamiliehistorie inn. Blant dei som var i fare var besteforeldra til Basia, med to barn. Dei flykta for å berge livet, men fikk med seg ein del ting og ikkje minst nokre husdyr. Etter eit par veker på veg med tog, klarte dei å komme seg til ein landsby nær den nye grensa til Tyskland, der dei fikk forpakte ein gard etter fordrevne tyskarar. Dei skulle bare vere borte til forholda hadde roa seg, så skulle dei heim igjen. Men det blei aldri noka tilbakeferd. Denne familiehistoria sto sentralt i Basia sin oppvekst, både gjennom mora og bestemora. Bestemora snakka om dette så lenge ho levde, og mora gjør det framleis.

Basia på besøk hos familien i Ownice, 1999. Alle på bildet er slektningar.

Foto: SL

I etterkrigstida blei Noreg og Polen pressa inn i kvar si maktblokk. Eit jernteppe skilde Europa og styresmaktene på begge sider gjorde det dei kunne for å hindre kontakten. På begge sider framstilte styresmaktene deira land og system som betre enn på andre sida. Men ein stor forskjell var det: I

vest trudde fleirtalet på dette, i aust trudde dei ikkje. I alle fall ikkje i Polen.

Dei negative sidene ved det polske regimet i tida 1946-90 er godt kjent i Noreg. Det var klare grenser for kva ein kunne ytre offentleg og organisasjonslivet var kontrollert av staten og det statsberande partiet. Det var eit langt mindre vareutval enn i vest og i periodar mangel på viktige varer. Dei positive sidene er mindre kjent. Det var eit sosialt sikringsnett som ofte låg foran det vestlige, og så godt som inga arbeidsløyse. Det skjedde ei stor utvikling av ein nasjonal industri og av utdanningssystemet. Noko av det som forundra meg da eg kom til Polen i 1987 var at det aller meste av industrivarer i butikkane var polskproduserte. Nokon vil tolke dette som mangel på valuta for å importere, men eg vil heller legge vekt på at landet faktisk hadde ein svært allsidig industri, meir enn dei aller fleste land i verda.

Utdanningseksplasjonen var trulig enno større enn i Noreg, nettopp fordi den førre generasjonen hang etter. I løpet av ein generasjon blei situasjonen ein heilt anna for svært mange, både med tilbod om akademisk utdanning og yrkesutdanning. Av besteforeldra til Basia på morsida hadde Bestemor 3-4 år skole, men ho kunne likevel lese og skrive betre enn mannen sin. Begge foreldra til Basia fikk universitetsutdanning, faren tok til og med doktorgrad.

Basia og eg fikk begge ein boklig oppvekst, men begge var vi i barndommen med på familien sine gardsbruk og lærte om vekster og dyr. Basia fikk nok litt meir, sidan det var ein allsidig gard med aktivt husdyrbruk. Teorien til foreldra var også klart knytt til praktisk bruk, ettersom faren underviste i fysikk og mora i matematikk for snikkarelevar. Begge hadde vi med god støtte heime lært å lese og skrive før vi byrja på skolen, og hørte til dei meir teoriflinke. Basia låg til og med så langt føre klassa at ho blei sparka ein klasse opp på barneskolen, for at ho ikkje skulle forstyrre dei andre sånn når ho kjeda seg fordi det ikkje var noko nytt å lære. For ingen av oss låg det noko utfordring i ei teoretisk akademisk karriere. Snarare i sameininga av teori og praksis. Da vi traff kvarandre første gongen, jobba ho som mekanikar på skipsverft, men med vitnemål som sivilingeniør. Eg for min del var nettopp gått ut av teknisk fagskole, etter eit tiår som mekanikar. Sjølv om eg i utdanning var på lågare nivå fann vi kvarandre også faglig, og var omtrent på same nivået i generell og teknisk engelsk.

Felles var også interessa for naturen, både friluftsliv, botanikk og naturvern. Der eg ikkje kunne følge med, var i dykking, der ho hadde både dykkar- og redningsutdanning, mens eg kjente meg tryggast med hovudet over vatn.

Politisk var vi begge i opposisjon, mot heilt forskjellige regime. Mens eg da ganske vilkårslaust støtta den politiske opposisjonen i Polen, hadde ho eit langt meir nyansert syn, og fikk meg etter kvart å sjå også dei negative sidene ved dei som få år etter overtok makta i Polen. Her hadde ho vakse opp med begge sider heimafrå, med ein far som var medlem av det statsberande partiet, og ei mor som gikk i kyrkja.

Er alle språk like gode?

Det seiast at alle språk er like gode, men nokre språk har særegenheit som kan vere verre å svelgje. På samisk har eg som inngrodd ateist vore nøydd å godta at svaret på helsinga *Buorre beaivi* (God dag) er og blir *Ipmit atti* (Gud gi) anten ein no trur eller ikkje trur det er ein gud som gir den gode dagen.

På polsk kan eg leve med at kvinner og menn må snakke forskjellig, sjølv om det er tungt når alle mine læremeistarar har vore av hokjønn, til og med hundane vi har hatt i denne tida. Verre er det for meg at ein må skilje mellom korleis ein snakkar til kjente og ukjente, eller gjeninnføre skiljet mellom du og De, som her til lands stort sett døydd ut i min ungdom. Dette er ikkje bare eit skifte av personlig pronomen, men verba skal også bøyast deretter. Eg har ein svært inngrodd motvilje mot desse formene som eg ikkje veit heilt om skal markere høfligheit, underdanigheit eller avstand. Hadde eg kome frå eit språk heilt utan rester av dette skiljet hadde det kanskje vore lettare. Men når ein er vakse opp med kampen mot «De», er det vanskelig å godta at ein ikkje kan seie «ty» til alle men må knote med «Pan» eller «Pani». Denne uskikken i polsk språk klarte ikkje ein gong 45 års offisiell «kommunisme» å gjøre noko med, dei prøvde ikkje ein gong. Snarare meinte dei å heve folket med å gjøre alle til «Pan» og «Pani».

Meir katolsk enn Paven?

Sett frå Noreg reknar ein ofte Polen som eit 120 % katolsk land, men sanninga er langt meir komplisert enn som så. Så godt som alle er registrerte i den katolske kyrkja, slik at talet på medlemmar av kyrkjesamfunn i Polen er høgare enn folketalet. I Noreg har den katolske kyrkja i Noreg tillate seg den tvilsame praksis å registrere alle polakkar i Noreg som medlemmar, noko som førte til at medlemsbladet til den katolske kyrkja ubede byrja å komme i postboksen vår i Guovdageaidnu.

Mens vi i Noreg er vant til at alle kyrkjer er bygd i gamle dagar, blir det i Polen framleis bygd nye kyrkjer, som denne i vår nabobydel Suchanino i Gdansk. Her frå bryllaupet til ein av våre vener.

I Polen er så godt som alle katolikkar, sjølv om det er skilje mellom truande og ikkje truande, praktiserande og ikkje praktiserande. Sidan religion er rekna som noko ein er fødd med, har ingen gjort noko alvorlig forsøk på å konvertere meg til katolisismen, og at eg heller ikkje er medlem av den norske statskyrkja er liksom ikkje deira sak. Aktiv messing av Ave Maria m.m. er eg derfor fritatt for, men eg må gå i kyrkja ved viktige hendingar som bryllaup og gravferd. Problemet er at i Polen sit ein ikkje i ro og halvsøv på kyrkjebenkane som i Noreg. Nei, det er opp og ned og på kne og korsteikn og diverse aktivitetar som alle følger med på. Å reise seg opp når alle gjør det, det går no greitt, men dei andre aktivitetane har eg meir motvilje mot å delta aktivt i.

Den familien eg har gifta meg inn i, har alle gradar av forhold til den katolske kyrkja. Svigerbestemor var virkelig «meir katolsk enn paven» og gikk i kyrkja kvar dag og brukte elles mye tid til å høre katolsk radio, sjå på katolsk tv, lese bibel og bønnebøker, samt klage forferdelig over dei ukristelige i familien, ikkje minst svigersonen, altså svigerfar min, som var uforbederlig ateist til det siste. Svigermor var og er derimot ein god kristen, om ikkje like mye på heiltid som mor hennar var. Basia har eit avslappa forhold til kyrkja, som ho ikkje går i unntatt når viktige hendingar krev det, eller for å studere dei arkitektoniske og kunstneriske sidene ved kyrkjebygga. Gud er no kanskje der ein stad, men vi treng ikkje forstyrre han, så forstyrar ikkje han oss.

Det som er uvant for meg er at ein så stor del av venene våre på min alder og yngre er aktive kyrkjegjengarar. Drar vi på padletur, som vi gjerne gjør ein gong eller to for året, så går omlag halvparten i kyrkja på søndagen og vi andre må bare vente. Det er dei same som går kvar gong, og dei som går og dei som ikkje går respekterer alltid kvarandre. Ikkje meir å seie om det.

Turisme på polsk

Turisme, eller Turystyka, som det heiter på polsk, kan vere så mangt. Polakkar er like glade som nordmenn i å komme ut i naturen, oppleve kultur og historie, sol og badevatn, gjerne kombinert med god mat og drikke. Men nokre forskjellar i livsvilkåra påverkar også turismen. For det første har polakkane sju gongar mindre areal pr. innbyggjar, for det andre har dei fleste hatt langt mindre pengar å rutte med til å feriere og reise. Det har ikkje stoppa den polske turismen, bare ført til former for turisme som gir mye igjen for lite pengar.

Mine første turistopplevingar i Polen hadde eg i 1987, da mest i lag med andre utvekslingsstudentar eller aleine. Seinare har eg i all hovudsak feriert i lag med ein eller fleire polakkar, og felles for dei fleste er at dei har sine røter i Fify, turistklubben som blei stifta i 1964 med utgangspunkt i det tekniske universitetet i Gdansk, men også open for andre.

Sommaren 1990 var eg første gong med på padletur, på elva Łupawa. Det var bare dei to på bildet og eg. Eg var i lag med Basia i den svært godt brukte og reparerte kajakken som her ligg med botnen i været. Han gikk under namnet "Dźdżownica", som betyr "Meitemark", fordi han var så lealaus og ustyrlig. Året etter fikk vi tak i bedre kajakkar frå Russland.

Foto: SL

Ei av dei store hendingane i livet for oss som fikk vere med var ekspedisjonen til Sovjetunionen sommaren 1991. No veit vi at Sovjet da sang på aller siste verset, men det var ikkje like klart for oss da. Turen var eit samarbeid mellom Fify og den russiske turistforeninga Sputnik.

Polske og andre turistar i Kreml

I ein landsby ved Sura var det ei stor ortodoks kyrkje. Men ho hadde forfalt sidan den russiske revolusjonen og no gikk kyrne ut og inn her.

Vi var eit tital polakkar og ein nordmann som drog med tog frå Polen til Moskva og vidare austover. Vi gikk av den lille byen Insar, der venta tre russarar med samanleggbare kajakkar for heile gjengen. Når vi fikk montert dei så sette vi igang nedover Insa, som renn ut i Sura, som igjen er bielv til Volga. Vi padla gjennom område befolka av mordvinarar, tsjuvassarar og tatarar. Dei snakka forskjellige språk, men noko så rart som denne nordmannen, som ikkje forsto russisk, det hadde dei aldri vore borti før. Etter ei vekes tid gikk vi på land, pakka saman kajakkane og tok bussen til Uljanovsk, byen som har to turistattraksjonar: to Lenin-museum. Derifrå blei vi frakta med båt til ei øy i Volga, der vi låg i telt nokre dagar, og etter at vi var henta tilbake var det å ta toget sørover, over Volgograd til Armavir, der vi gikk over på buss. Da bussen stansa var vegen slutt, vi var omlag 1000 m.o.h. og vi skulle gå over Kaukasus.

Ikkje så lenge etter at vi hadde byrja å gå så kom vi over denne steinen, med minnetavler over dei turistane som ikkje hadde kome levande over fjellet her.

Fantastisk blomeflor mot delvis snødekte fjell på vel 2000 meters høgd i Kaukasus.

Vi kom oss over Kaukasus på eit vis, sjølv om det var hardare enn eg hadde venta. Opp til 3000 m, ned igjen til 1000, opp til 2500, ned igjen til omlag 1000. Men ei oppleving av ei anna verd, med utrulig blomeflor, fjellgeiter og flokkar med hestar og sauer. Ein stad fikk vi kjøpe heimeysta ost på ei seter, elles måtte vi klare oss med det vi bar på, som på slutten var redusert til ris med makaroni. Mens vi gikk kryssa vi grensa mellom Russland og Georgia, mellom Europa og Asia, det siste året dette ikkje var ei statsgrense. Med hjelp av ein lastebil som kjørte nesten like godt utafor som på veg, kom vi oss ned til Svartehavet, der vi opplevde konflikten mellom Abkhasia og Georgia like før det braka laus for alvor.

Eit svært symbolsk bilde, tatt i Abkhasia like ved Svartehavet. Teksten seier: Ubrytelig venskap mellom nasjonane i Sovjetunionen. I 1991 hadde plakaten byrka å ramle saman og det same hadde venskapen. Året etter var Sovjetunionen oppløyst, det var krig i Georgia og uro i fleire område i Kaukasus.

Etter å ha fått vere med på ein slik fantastisk tur, måtte eg prøve å gjøre litt til gjengjeld og Fifty-gjengen blei invitert til Finnmark. Det var mange interessert i, og eg blei litt forferda da eg fikk melding om at 27 hadde meldt seg på Finnmarksturen. Heldigvis blei det litt fråfall, og det var 10 som starta nordover. Den einaste billetten dei hadde råd til var toget gjennom Russland til Murmansk. Ingen hadde mobiltelefon og sambandet over grensa var ikkje det beste. Vi hadde avtalt kva dag dei skulle komme på Storskog grensestasjon, og eg kjørte dit for å ta i mot dei. Ingen

polakkar. Ikkje første dagen, ikkje andre dagen, og inga melding. Eg måtte bare gi opp og kjøre dei 42 mila tilbake. Eg hadde bede den norske grensevakta om å sende faks til meg på skolen om dei hørte noko. Straks eg kom til Guovdageaidnu var det inn og sjekke faksen. Jo, det var kome melding om at 10 polakkar var på veg over Nikel. Eit par timar søvn og så var det å kjøre 42 mil tilbake. Da hadde dei allereie hatt ei natt i telt på norsk side av grensa og var klar til å dra vidare. Men eg hadde bare 5 plassar i bilen. 4 fikk kjøre med meg, resten måtte haike i grupper på 2. På eit vis klarte vi å samle oss til neste overnatting på Tanabru, og dagen etter kom alle fram til Guovdageaidnu. Vi klarte å komme oss ut i naturen med alle og vi kom oss med kombinasjonen haiking, bil og buss til Sørøya, der vi gikk ut til hula i Nordsandfjorden på yttersida. Frå Sørøya var det å dele seg opp på fleire vegar og no måtte alle haike til Kirkenes, for ferien min var slutt og skolen starta den dagen dei siste for. Alle kom fram, over til Murmansk og etter kvart tilbake til Polen. Men det blei ikkje sett opp fleire innbydingar om Norgestur på Fify sitt klubbhus.

Her er heile gjengen på 10 polakkar og eg samla i Breivikbotn, der vi faktisk fikk overnatte i hus før vi dro ut i naturen. Foto: MS

Vi gikk over Sørøya til Nordsandfjorden, som vi ser utsikt over her. Der såg vi på huler som folk hadde budd i hausten 1944, da dei rømte frå evakuteringa. Dei to polske venene på bilde var da byrjande kjærestar, men gifta seg ikkje lenge etterpå og har no tre store barn.

Foto: SL

Ein stor del av dei turane eg har fått vore med på i Polen er "Spływ pierwszomajowy" eller kajaktur rundt 1. mai. Bakgrunnen for denne skikken, som faktisk Basia tok initiativ til mens ho var student på 1980-talet, var ønske om å gjøre noko betre enn å delta i dei offisielle arrangementa til det daverande "kommunistiske" styret. Ho meinte det var betre å feire dagen i naturen, det vil seie å dra på padletur i langhelga som omfatta helligdagane 1. og 3. mai (ein av dei polske

nasjonaldagane). Ho fikk raskt med seg nokre vener på dette og det blei ein tradisjon som sidan har halde seg. Etter kvart blei eg invitert med på dette og så sant mogleg har eg i seinare år forsøkt å delta. Det har blitt ei utrulig mengde med fine turar, stadig nye vassdrag spreidd over nordlige del av Polen. Som regel har vi vore 6-7 to- til tremannskajakkar og omtrent like mange telt, deltakarar frå omlag 3 til 75 år og gjerne ein hund eller tre. Vi har koka maten på primus og steika pølse på bål, og alle måltid er felles etter bestemt ritual. Ingen får spise før alt er ferdig påsmurt eller middagen fordelt.

Starten på ein kvar padletur er å montere saman kajakkane. Er alle delane i orden?

Løypa har nokre gongar gått over vide vatn med i meste laget av vind og bølger, så gjennom trange dalar der store tre har falt ned tvers over elva og vi må hoppe ut og trekke kajakkane over eller under trea. Nokre gongar må kajakkane tømmast og bærast forbi demningar. Ikkje minst har beveren ofte sett sine merke og gnagd ned store lauvtre. Vi har opplevd både kjente og ukjente fuglar og dyr, som isfugl og villsvin som vi ikkje er vant med her nord. Og så har det hendt at nokon har kome på tverka og gått rundt, eller stukke hol i båten så han må lappast, men lappesaker hører til nødvendig utstyr, og tid må ein ta når det trengst.

Etter smale elver er det ofte hindringar som må overvinnast, som denne lille brua. Basia manøvrerer baugen under brua mens eg held fast i land.

Turane varierer mellom skog, jordbrukslandskap, landsbyar og byar. I landsbyar og byar har vi gått på land og handla og prata litt med folk før vi padlar vidare. Målet har vore planlagt på førehand, men kor langt vi kjem kvar dag er meir usikkert, da vi ikkje alltid veit kor vi kan finne teltplass, og det er ikkje alltid vi har fått opp telta før det er i mørkaste laget. Det har hendt at skuldrene har verka så eg har tenkt at aldri meir, men neste år har vi vore med igjen. I 2020 blei det ingen tur på grunn av koronarestriksjonane, om det blir noko til våren er usikkert. Men eg vonar det kjem i gang igjen og at eg får vere med fleire gongar.

Naturvern på bortebane

Som naturvernar må eg seie noko om naturen og naturvernet i Polen. Sett frå Noreg er det lett å sjå på Polen som eit land utan natur. 80 % av landet er panneflatt jordbruksland med nokre få tømmerplantasjar i mellom, i sør er det nokre stupbratte fjell med vintersportsanlegg og fjellheisar og totalt nedslitne turstiar. Om naturen ikkje er dyrka opp, så er han svidd bort av forureining og ein eim av røyken frå kolkraftverka ligg over heile landet. Ingen ting av dette er heilt usant, men det er likevel ganske overdrive. I Noreg opererer vi med omgrepet INON – Inngrepsfri naturområde i Noreg, som da viser til områda med over 5 km til inngrep for å vere skikkelig vill natur. Eit tilsvarande INOP ville knapt ha meir enn eit par bittesmå flekkar, om noko i det heile. Men er det bare villmark som er natur? Som er verdt å ta vare på?

Polen utfordrar det gjengse naturomgrepet vårt og tvingar oss å tenke litt annleis. Polen er eit kulturlandskap. Det er forma av menneska sine aktivitetar sidan lenge før isen trakk seg så langt tilbake at nokon kunne vandre inn i det noverande Noreg. Kulturen og kulturlandskapet har endra seg. Skog har blitt dyrka mark, dyrka mark har blitt byar og gruver, og nokre stadar skog eller kratt igjen. Men i buskene mellom blokkene i byen syng fuglane, i og langs elvene er det eit yrande liv og sjølv i drabantbyane kan ein støte på både villsvin, rådyr, pinnsvin og moldvarp. Det er ikkje villmark, det er det eg vil kalle "nærnatur". Den naturen barna møter på vegen til barnehagen og skolen, der folk går tur med hunden eller møtast med ein øl og ei pølse som steikast på bål. *Choć do domu nie daleko, to jest nasz kawałek świata*, syng dei. Sjølv om det ikkje er langt heimafrå, så er det vår lille del av verda. Å vere naturvernar her er ikkje først og fremst å forsvare urskog og «urørt villmark», men å forsøke å hindre at siste parken i byen blir kjøpesenter og siste lille skogen blir hogd ned for enno fleire blokker.

Mitt første møte med naturvernarar i Polen var allereie i 1987, mens naturvernarane framleis arbeida meir eller mindre illegalt. Det var ein organisasjon med namnet WIP – Wolność i Pokój eller Fridom og Fred. Hørest kanskje ikkje ut som ein naturvernorganisasjon for oss, men i Aust-Europa dengong var det faktisk ganske mange som såg samanhengen mellom fredsarbeid og naturvern. Det same såg vi i Sovjetunionen. Da Polen i rask fart blei heilkapitalistisk over natta og slutta opp om NATO og EU, fikk nokre av ungdommane i WIP raskt posisjonar i det nye styret og freden forsvann og naturvernet tilpassa seg. I Noreg er det til samanlikning så langt ingen miljøorganisasjonar som har sett samanhengen mellom fred og natur.

Demonstrasjon mot kjernekraftvern, Gdansk 1990.

I byrjinga av 1990 var eg i Gdańsk nettopp mens det pågikk aksjonar mot eit planlagt kjernekraftverk. Det hadde vore under bygging lenge, men var foreløpig stoppa opp. Eg fikk sjå og gå litt i demonstrasjonen gjennom sentrum og etterpå intervjuet to av dei som da sultestreika. Like etter blei det vedtatt å ikkje bygge dette kraftverket, og det har aldri blitt bygd kjernekraftverk i Polen seinare.¹

På 1990-talet var det eit miljøtidsskrift og nokre miljøaksjonar her og der i Polen. Eg hugsar at Basia prøvde å bidra på forskjellig vis, sjølv om ho til daglig måtte halde seg på jobb. Ein stad sør i landet skulle det byggast motorveg gjennom ein skog, men ungdom barrikaderte seg i tretoppene. Basia hadde ein gamal laptop, og bidro med å låne denne ut, og etter at maskinen kom tilbake til eigaren, blei han alltid omtalt som veteranen frå kampen om St. Anna. Elles deltok ho på ymse vis, med innlegg som om dei ikkje kom inn i avisene, i alle fall blei publisert på hennar eigne sider, som bedrifta sin «krangleklubb». Ein rask sjekk i 2020 viser at innlegga ligg der enno, om burhøns, fiske med straum, Polen si forvrenging av Bern-konvensjonen og masse anna.² Seinare blei det lokale kampar mot øydelegging av nærmaturen og stifting av lokallag av Polski Klub Ekologiczny, og ei tid kunne vi seie at vi begge var dobbeltmedlemmar og leiar av kvart vårt lokallag innafor Friends of the Earth. Og begge har vi sett at natur- og miljøvern, det er verkeleg ei mangfaldig sak her i verda.

Praca w Norwegii?

Forholdet mitt til Polen kan ikkje omtalast utan å sjå på den andre sida av saka, forholdet som polakkar har til Noreg. Det gjeld både dei mange som har kome til Noreg som arbeidarar, ektefeller eller turistar og for dei som har kome til Noreg som ein etterverknad av at eg har blitt kjent med dei i Polen.

For å starte med dei første. Ein gong tidlig på 90-talet dro eg med båten frå Sverige til Polen. I baren på båten kom eg i prat med ein polakk som var på veg heim frå Noreg. Der hadde han jobba eit halvt år svart med å bygge hus, og no skulle han dra heim og bygge hus til seg sjølv for pengane. Det var kanskje litt overdrive, og kanskje litt språklige misforståingar mellom oss, han finansierte sikkert ikkje heile huset på eit halvt års svart arbeid. Likevel er denne historia illustrerende for situasjonen den gang, og korleis draumen om «praca w Norwegii» – arbeid i Noreg – slo rot i store delar av det polske samfunnet. Forskjellen på pris- og lønsnivået i Noreg og Polen var så stort at ein med eit par månaders arbeid i Noreg godt kunne klare seg resten av året i Polen. Forskjellen minskaste etter kvart, men draumen hadde slått rot, og tanken på å kunne reise fritt vestover på arbeid var avgjerande for at så mange som 77,6 % i 2003 røysta ja til polsk medlemskap i EU. Med dette blei polsk arbeidsutvandring legalisert og auka kraftig, både til EU og til EØS-landa Noreg og Island.

¹ <http://sveinlund.info/polen/zarnowiec.htm>

² <http://www.jastra.com.pl/!1plan.htm#ochrona>

Høgt lønsnivå i lag med høgkonjunktur og stor byggeverksemd gjorde Noreg til eit av dei aller mest ettertrakta landa. Men kor lenge var Lech og Andrzej i paradiset?

I eit kapitalistisk samfunn er det ingen som tilbyr arbeid eller etterspør arbeidskraft utan at dei kan tene på det. Og kjem du som utlending og søker arbeid kan du få dette om du oppfyller minst eitt av to krav: Du har kvalifikasjonar som arbeidsgivar eller oppdragsgivar elles ikkje får tak i. Eller du kan gjøre jobben billigare enn tilsvarende innfødde arbeidarar. Derav det polske uttrykket: «pracować jako ekspert albo pracować jako polak». Å arbeide som ekspert eller arbeide som polakk. I Polen kjenner vi folk som har prøvd seg i begge rollene, men mest den siste. Opninga av EØS for arbeidskraft frå Aust-Europa frå 2004 skulle få store verknadar på begge sider. Vi fikk ei stor tilstrøyming av polakkar som pakka gamle Polski Fiatar fulle av telt og hermetikk og kjørte til Noreg på leiting etter arbeid, sette opp lappar på butikkane med tilbod om billige tenester i snikring, muring, rørlegging og maling, mens dei la seg i teltet og venta på at etterspurnaden skulle plinge inn på mobiltelefonen. Men ikkje nok med det. Både norske og polske kapitalistar oppretta rekrutteringsfirma for formidling av billig arbeidskraft. Norske kapitalistar oppretta polske selskap for å omgå regelverket og «sosial dumping» blei brått eit kjent omgrep. Kven ville ha ein norsk snikkar til 250 kr. timen om ein kunne få ein polakk for 50?

I 2005 var Basia og eg i Langesund på 1. mai. Der var talen for dagen av den kjente RV-politikar Torstein Dahle. Eit sentralt punkt i talen var sosial dumping i samanheng med austuropeiske og særleg polske arbeidarar i Noreg. Dette var da relativt nytt og vi såg begge den store kontrasten mellom det han fortalte og dei illusjonane som vi framleis opplevde i Polen om dei store fordelane med å kunne arbeide utanlands. Dette ga utslaget til at vi like etterpå starta nettsida <http://praca-w-norwegii.info>, som ga tospråklig informasjon om ein del forhold rundt arbeid for polakkar i Noreg. Vi oppdaterte sida etter evne i nokre år, og opplevde også at polske arbeidarar i Noreg skreiv til oss og fortalte historiene sine, og mange av desse var verkelig skremmande. Dessverre klarte vi ikkje å oppretthalde denne sida i så veldig mange år, det blei for mye arbeid i forhold til alle andre jern vi hadde i elden.

Ettersom vi har mange kjente i begge land, har det ikkje vore til å unngå at kvar av oss gjennom tidene har fått ein del spørsmål frå begge kantar: Kan du hjelpe meg å finne ein jobb i Noreg? Kan du hjelpe meg å få tak i ein polsk snikkar eller murar? Den kunnskapen vi etter kvart har fått om regelverk og fallgruver har gjort at vi konsekvent har sagt nei til alle former for å bidra til arbeidsformidling, særleg fordi det frå begge sider gjerne har vore ønske om å fikse det utan fordyrande mellomledd som skatt og moms og slikt. Om ein norsk oppdragsgivar treng ein polsk fagarbeidar og betale norsk tariff-løn for det eller om ein polakk vil søke seg ein normal jobb i Noreg på vanlige norske vilkår, ønsker vi dei lukke til, men formidling av sosial dumping på utrygge vilkår vil vi ikkje bidra til.

Kva så med oss sjølve? Kva status har vi i kvarandre sine land etter 30 års pendling? Dei første besøka mine i Polen og i alle fall dei to første besøka til Basia i Noreg kravde visum, noko som ikkje var det enklaste. Og dei vanskeligaste styresmaktene var definitivt ikkje i Polen, men i Noreg. Dengang som no. Så blei det rundt 1990 ope for å reise som turist med bare pass, men ein måtte rekne med forhør på grensa om kor ein skulle og kva ein skulle gjøre, kor lenge ein skulle vere og om ein hadde pengar nok til å klare seg for den tida. Dette må ha vart til ut på 2000-talet. Forhøra gikk gjerne på engelsk, og ein gong eg kom til Polen, blei eg spurt ut av grensevakta: «Do you have enough money?» Eg blei sånn passelig irritert, og svarte på mitt dårlige polsk: «Nie, ale moja zona mieszka w Gdańsku, i ona ma pieniądze». (Nei, men kona mi bur i Gdansk, og ho har pengar.) Da spurte han ikkje meir, og sidan har ingen spurt.

Da vi etter eit tiår med litt vakling endelig gifta oss i 1999, skreiv vi i innbydinga til bryllaupet at vi ønska å bu i lag og derfor måtte skaffe oss nokre offisielle papir som ga løyve til det. Enno hadde vi illusjonen om at bare ein hadde ekteskapsattesten, så var alt i orden. Det var det for såvidt i Polen. Der fikk eg tvert 5-årig opphaldsløyve, og ingen krav om at eg måtte vere der så og så mye. Verre var det i Noreg, der ein utlending i utgangspunktet er å rekne som ein fiende, dersom han/ho da ikkje kan utnyttast som midlertidig billig arbeidskraft og spyttast ut etterpå. Historia om kva som skjedde da ho søkte opphaldsløyve i Noreg har vi skrive i eit innlegg vi aldri

fikk publisert anna enn på egne nettsider. Vi sendte det til UDI, men det kom aldri noko svar:

05.12.2006

Ope brev til den nye UDI-direktøren

Korleis kan ein starte eit brev til UDI-direktøren? «Kjære UDI-direktør» passar ikkje. For ikkje kjenner vi deg og institusjonen du leiar er alt anna enn kjær for oss. «Ærede» passar heller ikkje, da vi har vondt for å sjå kva for ære ein kan få av å utvise flest mogleg utlendingar. Så får vi heller spare høflighetsfrasene og gå rett på sak.

På grunn av ufrivillig eksil i eit land med poststreik mottok vi først 29.11. Klassekampen av 16.11.2006. Der kunne vi lese at du uttaler: «Den største utfordringa no er å byggja opp Utlendingedirektoratet sitt omdømme.» Det kan vi godt forstå, etter all kritikken UDI har vore utsatt for. Det er likevel vanskelig ut frå intervjuet å forstå korleis omdømmet skal betrast - og overfor kven.

Med å kople intervjuet saman med eigne ferske røynsler har vi likevel kunna danne oss ein teori om kva som ligg bak: UDI og norsk utlendingspolitikk har vore skulda for å diskriminere fire grupper: svarte, muslimar, folk frå land utafor EU/EØS og folk med låg utdanning. For å betre UDI sitt omdømme blant folk som er opptatt av menneskerettar og rettferd, vil det vere viktig å kunne slå tilbake alle desse skuldingane. Det kan ein gjøre på to måtar. Å slippe inn fleire svarte muslimar med låg utdanning frå land utafor EØS synast ikkje å vere mogleg i eit land der framandfiendtlige krefter har fått legge premissa for innvandringspolitikken. Da gjenstår den andre metoden, vise at Noreg ikkje diskriminerer, gjennom også å avvise høgt utdanna kvite innvandrarar frå kristne land i EU.

Det uforståelige blir no forståelig: Vi er offer for kampanja for å betre UDI sitt omdømme. No ventar vi vel ikkje at du som sjef for eit slikt stort direktorat skal bry deg om noko så smått som einskilde menneskeskjebner, men i von om at vi tar feil vil vi fortelle historia vår her.

Det byrja på slutten av 80-talet, da Svein gjennom utveksling for studentar fikk jobbe ein sommar i Polen. Der fall han så ettertrykkelig for ein kvinnelig skipsverftsarbeidar at dette forholdet blei grunnlag for samanstyrt med UDI nesten tjue år seinare.

Frå starten visste vi det ikkje ville bli lett, blant anna på grunn av forpliktingar overfor eldre familiemedlemmar. Vi forsto etter kvart at for å få leve i lag gikk det ingen veg utanom den heilage ektestand. Det skulle likevel vise seg at hindra ikkje var over med det.

Av forskjellige årsakar blei mesteparten av samlivet dei første 2 1/2 åra etter bryllaupet lagt til Polen. I 2002 var tida mogen for å forsøke å flytte til Noreg. Langt om lenge fikk Basia innvilga midlertidig opphalds- og arbeidsløyve for eitt år av gangen. Tre år på rad måtte ho sende ny søknad med bekrefting frå våre venner på at vi stadig levde saman, på den oppgitte adressa i Noreg. Og det gjorde vi jo - i alle fall delar av året. Andre delar av året befant vi oss heilt andre stadar: i Polen eller i andre enden av Noreg, til dels i lag og til dels kvar for oss, sidan forpliktingane overfor familien ikkje var blitt borte av at vi var blitt gift. Snarare tvert om, dei gamle blei eldre og med det trong dei meir hjelp.

Livet var ikkje bare enkelt, men vi var framleis lukkelig gift og innstilt på å fortsette med det. Etter tre år med midlertidig arbeids- og opphaldsløyve var tida kome for å søke om permanent busettingsløyve. No var det plutselig blitt meir å fylle ut på skjemaet; alle opphald utafor Noreg i dei tre åra som var gått. Så langt hadde ingen opplyst om at vi kunne bli utsatt for noko slikt, så det var bare å fylle ut etter beste hukommelse. Hos politiet fann dei no ut at dette var eit tvilstilfelle, sidan Basia hadde vore meir enn 7 månadar ute av Noreg i dei 3 åra. Derfor kunne dei bare gi oss eitt år til midlertidig. Neste år var vi tidlig ute for å søke UDI om busettingsløyve. Vi sender med eit følgebrev, der vi forklarar at hovudårsaka til mye opphald i Polen er ansvar for gamle og sjuke familiemedlemmar. Vi forklarar og at store delar av den tida Basia har vore i Polen, har Svein og vore der.

Så i haust, eit par dagar etter at Basia var reist til Tyskland på forretningsreise, kjem lensmannen på døra til Svein: - Eg skulle levere dette til ei dame som bur hos deg. Ho er nekta vidare opphald i landet, og eg skal sjå til at ho reiser ut.

Men no var fuglen floge og kva da? Svein kunne ikkje få papira, for dei var ikkje til han. Han måtte vende seg til utlendingsavdelinga ved Vestfinnmark politidistrikt. Det er lettare sagt enn gjort, da dei er tilgjengelig maksimum 6 timar for veka. Til sist godtok dei at om Basia sendte ein faks frå Polen, kunne dei sende henne kopi av avslagsbrevet frå UDI.

Først hadde dei avslått søknaden om busettingsløyve. Forklaringa vår var avvist med argumentasjonen: «Det bemerkes forøvrig at utlendingsforskriften §43 ikke åpner for skjønnsmessige vurderinger. Det er derfor ikke anledning til å se hen til årsaken til søkers utenlandsopphold.» Det ville kanskje vere for mye forlangt at ein enkel saksbehandlar i UDI skal klare å forholde seg til meir enn ein paragraf om gangen, særlig når regelen om skjønn står heile to paragrafar lenger ute i forskriften.

Ikkje nok med det. UDI hadde med det samme avvist at Basia kunne få forlenga det midlertidige arbeids- og opphaldsløyvet. «Det er et vilkår for fornyelse av tillatelse ... at ekteskapet består og at partene fortsatt bor sammen ... Dette vilkåret er ikke oppfylt. ... Med begrepet »bo sammen« menes det at man fysisk skal bo sammen i Norge.» På grunnlag av denne definisjonen kjem ein derfor til at den tida vi bur i lag i Polen så bur vi ikkje i lag, men er «atskilt», og har derfor ikkje eit fungerande ekteskap!

Enno verre var det vidare: «Søkeren har ingen særlig tilknytning til riket, og det foreligger heller ikke sterke menneskelige hensyn som taler for å gjøre unntak fra de alminnelige vilkår for å gi tillatelse.» Om ein ikkje får tilknytning til riket av å vere i lag med ein nordmann i 17 år, vere i Noreg kortare eller lengre tid kvart år, vere gift med same nordmann i 7 år og bu her omlag halve året i 4 år og i tillegg snakke godt norsk og ha mange norske venner, korleis får ein da tilknytning til riket? Er det noko ein må vere fødd med? Er ikkje ektefolk sin rett til å vere gift og samtidig ta ansvar for pleietrengande familiemedlemmar eit sterkt menneskelig omsyn?

På dette grunnlaget er søkaren så pålagt å forlate riket og politiet å foreta utreisekontroll, samt «iverksette vedtaket uten unødig opphold» dersom ikkje søkaren reiser frivillig. Ettersom den forviste allereie var ute av landet da vi fikk meldinga, har vi ikkje fått prøvd ut korleis politiet ville gjennomføre dette. Derimot har vi forgjeves gjennom snart 2 månadar forsøkt å få eit svar på kva vedtaket betyr i praksis, for tida mens klagen vår er til behandling. Er Basia no nekta adgang til Noreg for livet? Eller kan ho komme tilbake som «turist»? Dette spørsmåla har vi forsøkt å få svar på frå Vestfinnmark politidistrikt, Det norske konsulatet i Gdynia, Den norske ambassaden i Warszawa og Den polske ambassaden i Oslo. Ingen av dei har svart.

Vi har stor forståing for behovet for å betre UDI sitt omdømme i forhold til dei nemnde skuldingane om diskriminering. Vi forstår og at tilfellet vårt er spesielt godt eigna til dette, fordi ein med eitt einaste tilfelle kan motbevisse alle fire påstandane: Her kastar ein ut ein kvit sivilingeniør frå eit svært så kristent EU-land. Fire fluger i ein smekk!! Dessverre har ingen spurt om vi var villige til dette offeret for å betre UDI sitt omdømme, men det er vel underordna.

I mellomtida sit vi i Polen og ventar på svar. Svein har lov å vere her til 18. januar. Deretter kjem vi, med eller utan svar, til å forsøke å ta oss inn i Noreg. Så får vi sjå kva for straffetiltak vi da blir utsette for.

Kritikarane kan no trekke tilbake alle skuldingar om diskriminering: UDI er ganske enkelt bare generelt utlendingefientlig og umenneskelig. Men er det noko betre?

Med helsing

Basia Głowacka og Svein Lund

p.t. Gdańsk

PS. 07.12.06.

Vi skreiv at ingen hadde svart på kva rettar Basia har mens vi ventar på klagebehandlinga. Men dagen etter at brevet var sendt til UDI-direktøren, kom det svar frå Ambassaden i Warszawa, som hadde fått dette frå UDI: « ... Hun kan da være i Norge på samme vilkår som tidligere inntil saken

er klagebehandlet, forutsatt at hun har søkt fornyelse i tide og påklaget det negative vedtaket i tide. ... Dersom hun reiser ut og inn vil hun miste sine rettigheter, dvs. hun er ikke lenger i Norge på samme vilkår og har vel f. eks. da ikke rett til å arbeide.»

På eine sida er ho er pålagt å forlate landet. På andre sida vil ho ved å reise ut mistar rettane som ho elles ville hatt! Er det slik ein bygge opp UDI sitt omdømme?

Etterskrift 11 år etterpå

Korleis gikk det så etter dette? Jo, vi fikk avslag etter tur frå UDI, UNE og Sivilombodsmannen. Dei kosta på nokre variantar av formuleringane, men stort sett var det blåkopi.

Ja, vi veit vi skulle gått til retts sak, i Noreg og ved internasjonale domsstolar. Men vi orka ikkje meir, og syntest vi hadde betalt nok for å få avslag. I ettertid har visstnok reglane blitt noko endra, det er dei som hevdar ho ville fått løyve om ho søkte i dag, men prisen for å søke har no blitt så høg, og ho måtte ha starta på nytt med 3 år midlertidig og søknad og betaling kvart år. I staden søkte eg om midlertidig opphaldsløyve i Polen. Eg fikk innvilga det for 5 år med det same, og no skal det snart fornyast. Reknar med det går greitt, ingen spør om eg kanskje har vore for mye i Noreg.

Basia har halde fram å reise til Noreg eit par gongar for året, og har ikkje hatt problem på grensa så langt. Men jobbe må ho gjøre i Polen, om ho skal ha noko å leve av, så da avgrensar Noregsopphalda seg sjølv. Og om nokon lurar på det – vi er framleis gift. Og ingen av oss er særlig glade i styresmaktene i nokon av landa, men vi er hjertelig samde om at dei verste – dei finn vi i Noreg.

Meir enn 3 år har gått sidan etterskriftet og lite har endra seg. Framleis dukkar det opp nye historier om dei mest utrugelige avslag frå UDI, som at ei mor skal kunne halde kontakten med sitt eittårige barn over internett eller at mora ikkje får bu i landet utan at den 12-årige sonen har eiga inntekt. Mens NAV-skandalalar fyller media og stortingsdebatten, får UDI-skandalane langt mindre merksemd. Men her dreier det seg jo bare om mindreverdige utlendingar. Når ein ser dei menneskelige tragediane som følgje av norsk utlendingepolitikk, blir problema våre små i samanlikning. Mitt 5-årige arbeids- og opphaldsløyve i Polen blei stort sett bare brukt til å skaffe meg grensebuvarvisum til Kaliningrad, og etter at NATO igjen erklærte Russland som fiende og Polen stengte grensa, var det ikkje lenger nokon som etterlyste dette papiret. Så da det gikk ut etter 5 år, blei det ikkje fornya frå mi side, og no er vi tilbake på null: Etter 21 års ekteskap har vi status som turist i kvarandre sitt land, og rett til å vere der inntil 3 månadar. Så lenge vi enno har helse og økonomi til å pendle alt i eitt, så går det. Og etterpå?

Så, da det enno var vinter i Guovdageaidnu, men vår i Gdansk, kom koronaepidemien og snudde opp ned på livet for oss som for så mange andre. For første gong blei eg nekta å gjennomføre ei planlagt reise til Gdansk, og i løpet av dei tre månadane som reisa blei utsett, byrja eg å innsjå at denne pendlinga mange gongar for året ikkje kan halde fram. Det er på tide å bestemme seg, og alt tyder på at det blir eg som må velje hovudbase i Gdansk for den tida vi enno vonar å ha i lag. (I prinsippet, men praksis er så langt det motsette, da eg sit aleine i Guovdageaidnu meir enn nokon gong før.)

Bindeledd mellom Polen og Sápmi

Frå eg tidlig på 1980-talet første gong traff polakkar i Noreg og besøkte Polen for første gong i 1987, har det skjedd ei stor utvikling i sambandet mellom Noreg og Polen. I dag er polakkar den største gruppa av innvandrarar eller gjestearbeidarar i Noreg. Norsk-polske ekteskap har blitt så vanlige at tolking og oversetting i samband med viing og bryllaup har blitt ei viktig inntektskjelde for norsk-polske tolkar, visstnok i seinare tid supplert med oversetting av skilsmissepapir.

Dette har også nådd heilt nord til Guovdageaidnu, Sørøya og Tana, der eg har treft på polske arbeidarar og til Máze, der eg har besøkt det einaste ekteparet der eg har snakka polsk til den eine og samisk til den andre og opplevd at ungane forsto begge delar like godt. Polske innvandrarar til Noreg lærer seg etter kvart meir eller mindre norsk, men få lærer noko særlig samisk.

Samisktalande sine besøk i Polen avgrensar seg også gjerne til ferieturar, samt gjesteopptreden ved

konserter, teater og litteraturfestivalar. Resultatet er at vi er relativt få som kan snakke så nokolunde både samisk og polsk. Eg trur nesten vi kan teljast på ei hand. Dette har gitt meg nokre interessante utfordringar som kan vere verd å minnest.

Det første eg vil nemne er historia om veskebøylane på sjøfartsmuseet i Gdansk. Eg siterer frå ein artikkel eg skreiv i 2002: *"På byrjinga av 1600-talet var det krigstid i Nord-Europa. Det var fleire krigar etter kvarandre. Først Kalmarkrigen mellom Sverige og Danmarkk, der statane kriga om kem som skulle få krevje skatt kor i Sápmi. Resultatet i 1613 var at Sverige ikkje lenger fikk kreve skatt på kysten av Finnmark og Troms. Da det ikkje gikk så bra med Sverige i Kalmarkrigen, bestemte kong Gustav 2. Adolf seg for å få bygd ei rekke krigsskip, for han hadde som mål at Sverige skulle ha makta rundt heile Østersjøen. Den svenske kongen og den polske kongen var fetrar, og begge ønska å vere konge i begge landa. I 1627 braut det ut krig. 6 svenske krigsskip blokkerte hamna i Gdańsk. Det kunne ikkje polakkane tole, og dei gikk til åtak på dei svenske skipa. Eit av krigsskipa bar namnet "Solen" Da polakkane var i ferd med å erobre båten, tente svenskane på kruttlasta og hoppa til sjøs. Der gikk "Solen" ned, og skipsvraket blei liggande på havbotnen. Først i 1969 fann polske dykkarar igjen båten. Dei byrja å suge opp sand og bære ut stein og etterkvart fann dei mange slags ting i vraket."*

Frå utstillinga av gjenstandar frå "Solen", Sjøfartsmuseet i Gdansk. Mønsteret på desse omlag 400 år gamle bøylane minner til forveksling om mønster brukt i sørsamisk duodji opp mot vår tid.

Blant dei som var engasjerte til dette arbeidet, var dykkarklubben Neptun. Eit av medlemmane der var Basia, som da var elev i vidaregåande skole.

Nokre år seinare fortalte ho meg om dykkinga på "Solen" og eg blei tatt med på Sjøfartsmuseet i Gdansk for å sjå på gjenstandar frå skipet. På museet oppdaga vi noko merkelig. I ein utstillingsmonter låg det fleire gjenstandar av horn med inngraverte mønster i. Og desse mønstra likna påfallande på slikt eg har sett i samisk hornarbeid frå nyare tid. Korleis kunne dette stemme?

Det første vi gjorde var å kontakte konservatoren bak utstillinga, som ikkje hadde noko imot å få besøk av folk med ein smule kjennskap til samisk historie og duodji. Det viste seg at ho hadde skrive eit vitskapelig artikkel om saka, publisert til tidsskriftet "Pomerania Antiqua". Der skildrar ho 13 av bøylane eller para som var funne og forsøker også å finne røtene til desse. Blant anna viser ho til at liknande gjenstandar var funne på skipet Wasa og ved utgravingar på den gamle marknadsplassen i Uppsala.

Vi fikk med oss ein kopi av artikkelen og eg gav meg ut på det møysommelige arbeidet med å lese og forsøke å forstå denne. Vi forsto snart at her hadde vi tak i noko vi måtte forsøke å formidle nordover, og eg sette i gang med å omsette *Uchwyty do toreb marynarskich z pierwszej połowy siedemnastego wieku* til *Mearraolbmáid lávkačoarvvit 1600-logu vuosttaš bealis*. Det er utan samanlikning den vanskeligaste omsetjingsoppgåva eg nokon gong har påtatt meg, og endte

med ei heil side med kommentarar og forklaringar frå omsetjaren. At artikkelen var tatt inn i eit vitskaplig tidsskrift, kan nok best forklarast med mangelen på folk til å gjøre ei faglig kvalifisert vurdering av han. For å få hjelp med vanskelige ord, måtte eg ofte gå vegen om både engelsk og norsk.

Omsetjinga sendte eg til duodjimiljø i Sverige og til det svenske samemuseet Åtte i Jokkmokk, og så skreiv eg ein artikkel om saka som kom i den samiske avisa Áššu. Til slutt blei interessa for dette såpass stor at eg fann ut det var på tide å omsetje artikkelen min også til norsk, og no ligg han på <http://sveinlund.info/sami/solennor.htm>. Frå denne omsetjinga siterer eg litt vidare: *"Over 6000 gjenstandar er tatt opp. Blant dei er det store bronsekanonar - og nokre merkelige hornbitar. Jern er rusta bort, skinn er smuldra opp, men bronse og horn er bevart. Tilsaman blei det funne vel tjue hornbitar. Mange av dei danna par. Dei fleste blei funne i tønner, blant meir eller mindre oppsmuldra skinn- og tøyrestar. Til sist fann polske arkeologar ut at det var veskebøylar, og da dei tok kontakt med nordiske museum, fikk dei høre at dette var typisk samisk handarbeid, og at liknande er funne over heile Sápmi. Det verkar som om sjøfolka har oppbevart dei personlige kleda og eigendelane sine i skinnvesker, og desse er igjen oppbevart i tønner. Og kor har sjøfolka fått fatt i dei? Det kan vi ikkje anna enn gjette. Det er klart at det er samar som har laga veskebøylane, og trulig også veskene. Var sjøfolka sjølve samar? Det er lite trulig. Det er heller slik at samar har solgt dei på marknader. Det er og mogleg at skipssjefane har bestilt dei hos samiske handverkarar. Men veskebøylane er av så mange typar, med forskjellige mønster eller utan mønster, at det trulig er mange handverkarar som har laga dei bøylane som var ombord på skipet."*

Ei anna utfordring er allereie nemnd, i forhold til planter til mat og medisin. Ved sida av å plukke planter i det eine landet og ta med eller sende til det andre, så har vi fått bidra til overføring av kunnskapar, ikkje minst frå Polen og Russland til Noreg.

Heldigvis er det ingen i Sápmi som har bede meg halde kurs i polsk, og det hadde eg da heller ikkje vore vidare kvalifisert til. Men fleire gongar har eg blitt bede om å halde kurs i samisk i Gdansk. Ein gong fikk vi til eit lite kurs for studentar på Gdansk Universitet. Blant studentane som ville lære samisk, var det både studentar i skandinaviske språk og i finsk, og derfor blei det polsk eg måtte bruke som hjelpespråk, noko som blei den største utfordringa for meg som lærar. Dessverre kom vi ikkje så langt med kurset, fordi eg ikkje hadde tid å vere der samanhengande og når eg måtte til Noreg for eit par månadar, så glei det ut.

Pendlinga vår mellom Finnmark og Gdansk førte med seg at folk drog i lag med oss eller på eiga hand for å oppleve korleis det var i andre enden. I bryllaupet vårt i Gdansk var det 44 gjester frå Noreg, derav omlag halvparten nordfrå. Frå Gdansk drog forlovarane våre med foreldra til ein av dei nordover for å få med andre del av feiringa i Guovdageaidnu. Seinare har vi hatt familie og vener av Basia på besøk i nord ei rekke gongar både på sommar- og vinterferie. Nokon har blitt så faste vintergjester at dei har ståande ski og utstyr i Guovdageaidnu så det er klart til neste gong.

Om ikkje kontaktskapinga vår ser ut å ha ført til nye samisk- eller polskstudentar så langt, så har vi kanskje bidratt litt når eine tanteungen til Basia har byrja å studere norsk!

Psykologi på polsk

Ordet "hund" heiter på polsk "pies" og fleirtalsforma, altså fleire hundar, er da "psy". Av dette følger logisk at psy-kologi, det må vere læra om hundar. Ikkje sant? Det ligg mye sanning bak denne spøken. Eit polsk ordtak seier "pies to tez człowiek" eller "hunden er også eit menneske". Før eg kom til Polen var rønyslene mine med hundehald ganske avgrensa. I barndommen min overtok foreldra mine ein gong ein hund etter onkelen min, da hunden var blitt så gamal at ho ikkje lenger eigna seg til jakt og var avløynt av ein etterkomar til det bruket. Vi fikk ein snill pensjonisthund å gå tur med, men oppdraginga trong vi ikkje bry oss om, ho hadde for lengst dei vanane ho hadde lagt seg til, og vi kjente kvarandre godt før ho flytta inn hos oss. Så hadde vi nokre år katt, men det var og er som kjent noko heilt anna. Som stort sett aleinebuande med mye reising vurderte eg aldri på

alvor å skaffe meg eigen hund.

Selfie av familien på tur: F.v. Morda, Svein og Basia.

Basia er meir enn normalt interessert i og glad i alle dyr, og kan kose med alt frå hestar og olme oksar til frosk og meitemark, men dyr i familien hadde bare vore katt i barndomsheimen. I 1993 hadde bedrifta ho jobba i lokale i nokre brakkebygg som hørte til det tekniske universitetet. Like vel heldt det til ei alkoholisert dame med ei tise, som da nettopp hadde fått kvalpar. Ho brukte å gå innom dei på jobben til Basia og prate og kanskje be om litt hjelp. Så skjedde det verste, hundemora blei påkjørt og drepen mens kvalpane var bare eit par veker gamle, og kva skulle ein gjøre? Så dama kom inn til Basia på jobben med 3 kvalpar i ei korg og spurte bare: Kva for ein vil du ha? Det var umogleg å seie nei. Knøttet fikk namnet Morda (= Snute) og blei så knytt til Basia at ho følgde henne overalt. Noko halsband og hundelenke var ikkje nødvendig. Eit par månadar etterpå fikk eg treffe kvalpen på padletur, der ho sat på toppen av oppakninga på kajakken. Eg blei godkjent og etter nokre år flytta eg meir eller mindre inn. Men for Morda var eg i beste fall ein god nummer to.

Da det tok slutt etter over 16 år, forsøkte vi å leve utan hund, men etter eit halvt år måtte vi gi oss. Da var vi to om det frå starten og det varte i over 10 år. Om dette har eg skrive eit minneord, som eg gjengir her:

Minneord over den beste venen vår

Kjære vener!

Eg må i dag melde den triste hendinga at den beste venen vår gjennom 10 år og nesten 8 månadar ikkje lenger er i blant oss. Etter nokre vekers kamp med fleire sjukdomar sovna Pyza inn i dag i si eiga seng heime hos Basia i Gdansk. Både Basia og veterinæren gjorde sitt beste for å redde henne, men det gikk altså ikkje. Eg var ikkje der, men i Guovdageaidnu. Eg når ikkje eingong fram til gravferda, og det einaste eg kan gjøre er å skrive minneord.

Det var den 15.03.2010 at vi dro til kennelen for heimlause dyr i Gdansk for å høre om dei hadde ein hund som trong ein heim og som kunne passe for oss og ei 96 år gamal bestemor. Da hadde vi i eit halvt år vore hundelaus etter gamlehunden Morda, som blei godt over 16 år. Etter at vi hadde sett på eit utval av heimlause vaksne hundar, spurte jenta som jobba der om vi kunne tenke oss ein liten kvalp. Jo, kanskje det sa vi, og så kom dei opp med eit lite nøste som eg løfta opp og som straks sleika meg på nasen. Den tar vi, sa eg, og slik blei det.

Pyza for første gong med på tur i skogen. Mars 2010.

Kva tragiske hendingar som låg bak i Pyza sine aller første veker, veit vi ingenting om. Alt vi veit er at på trappa til ein forretning blei det ein morgon funne ei pappeske med 4 kvalpar av ubestemmelig raseblanding. Finnaren kjørte dei til kennelen, der dei klarte å berge dei alle med varm mjølk. For dei var så små at det normalt absolutt ikkje var tid for å ta dei frå mora. Vi kjørte heim og starta med varming av mjølk og etter kvart litt kokt ris i. Og kvalpen trivdest og vaks. Vi var frå første stund godtatt som pleieforeldre, i lag med bestemor til Basia, som vi budde i lag med. Bestemor var da 96 år, og hadde lenge klaga over at Gud hadde gløymd henne. Gud hadde no tatt i mot alle på hennar alder, mens ho var blitt igjen einsam, og no hadde ho ikkje eingong hund lenger. Så kvalpen flytta inn i senga til Bestemor, der ho var mesteparten av dagen og blei godt stelt og fora. Etter kvart vekste hunden over alle grenser så det blei knapt om plass i senga. Bestemor klaga over den store hunden som tok senga hennar, men like etter var det igjen "Kor er den lille bisken min?". Resultatet var at Pyza gjorde dei to siste åra av Bestemor sitt liv til eit langt betre og mindre einsamt liv, kanskje levde ho og lenger enn ho elles ville ha gjort. Etter at Bestemor var gått bort i ein alder av 98, gikk Pyza aldri meir inn på det rommet der ho hadde vore så mye i dei to åra. Det var som ho skydde Bestemor sitt gamle rom.

Frå første stund var kvalpen med på alt, på besøk hos vener, der ho blei smelta alle hjerte og fikk fram alle fotoapparat, på tur ut i skogen, den første tida vel forvara i sekken til Basia. Seinare forsto ho visst ikkje heilt kvifor ho ikkje lenger fikk vere i sekken, da ho hadde vakse frå denne og måtte gå på egne bein.

Det tok litt tid før vi fann namn på det lille dyret. I mellomtida hadde eg vore nøydd å dra på arbeid i Noreg, og Basia fann sjølv namnet Pyza, trulig utan å tenke over at det kunne misforståast på norsk. På polsk er "pyza" eit ord med fleire tydingar. Om hundar betyr det noko slikt som rund snute, elles kan det vere den matretten som vi i Noreg kallar kumpe, kumle eller raspeball. Men noko pyse på norsk var Pyza ikkje. Ho var i alle fall ikkje redd for folk. Og særleg likte ho ungar, og ungane likte henne. Ein dag, da eg var tilbake i Polen og Pyza var vel omlag 3-4 månadar, gikk eg tur aleine med henne. Langs vegen kom ei avdeling av den lokale barnehagen, på rekke og rad, to i breidda med ein barnehagearbeidar føre og ein etter. Pyza sprang bort til ungane og let seg klappe av den eine etter den andre, heilt til ho hadde passert heile rekka. Det var ungane det var gildt med, dei vaksne brydde ho seg ikkje om. Men dei tok det heilt pent, og da Pyza hadde helsa på alle, så sa dei til ungane noko slikt som: "Skal vi synge songen om hunden for mannen og hunden?" Og der sto vi og alle ungane song om hunden til ære for oss!

Bestemor og Pyza, hausten 2011. Bestemor var da 97 år og Pyza 1 1/2.

Men kvalpar blir større og mange likar etter kvart å høyre si eiga røyst og la ho høyrest. Det blei og tydeligare kva instinkt og anlegg ho hadde arva frå sine ukjente forfedre og formødre. Pyza var vakthund og gjetarhund, ikkje jakthund. Bortsett frå å springe litt etter nabokattene jaga ho aldri dyr og følgde aldri dyrespor. Men heime var ho ansvarlig for å halde vakt og varsle oss om at det gikk folk i trappeoppgangen i blokka, og fungere som kraftig lydforsterkar når det ringte på døra eller i telefonen. Høglytt markering måtte til når det kom folk og når dei gikk igjen. Helst skulle dei ikkje gå igjen, for flokken skulle haldast samla. Men på andre sida skulle dei ikkje komme for nær kvarandre. Så om folk tok kvarandre i handa, eller ga kvarandre ein klem, gav ho høglytt uttrykk for at det var ikkje tillate i hennar heim. Når gjester vente seg til dette, kunne dei bli gode vener, men dei som viste teikn til å bli redde for henne, kunne bli uvener for livet.

Endelig ein pinne som var stor nok!

Hundar har som folk forskjellige interesser og hobbyar. Gamlehunden vår var geolog. Ho leita etter stein og grov i jorda etter dei, og kunne hente stein om vi kasta han. Dette gikk dessverre hardt ut over tennene, som blei kraftig nedslitne på 16 år. Vi ønska ikkje å gjenta dette, så det var heilt bevisst at vi i staden la opp til å få Pyza til å interessere seg for pinnar av tre. Det lukkast over all forventning. Ikkje nok med at ho sprang etter ein pinne når vi kasta han, ho kravde at vi skulle kaste han igjen med det same. Ikkje det at ho ga han frå seg og la han ved føtene våre, nei vi måtte kjempe litt for han. Pinnane var ein sosial leik, samtidig som dei hadde verdi i seg sjølv. Ikkje kva som helst pinne dugde. Han måtte for det første vere stor nok, og så måtte han ha nokolunde fast materiale. Furu var bra, det same var harde lauvtreslag som eik. Halvrotne pinnar heldt ikkje, dei var ikkje verd å hente ein gong. Fann ikkje vi pinne, kunne ho finne ein sjølv og komme med han for at vi skulle kaste. Nokre gongar fann ho så store pinnar eller greinar at dei var over grensa for kva vi kunne kaste. Da kunne ho bære dei lange strekkingar, tydelig stolt over kor store ting ho kunne bære i munnen.

Dei som kjenner Basia veit at ho er usedvanlig glad i å bade. Det har gitt seg uttrykk i at ho alltid vil gå tur til eit badevatn og at ho i tillegg har drive med dykking. Det seiast at som herren, så hunden, men det er ikkje alltid det stemmer heilt. Morda var ikkje til å få ut i vatnet. Ho kunne sitte tolmodig på stranda mens Basia eller vi begge var ute og svømte, men bade sjølv skulle ho absolutt ikkje. Når vask var nødvendig, måtte ein bære henne utover og sleppe henne, og da var det å svømme raskast mogleg til land. Pyza var heller ikkje den som hoppa i vatnet av seg sjølv. Men om vi derimot kasta pinnen hennar i vatnet, sa måtte han hentast. Og det skulle gjerne skje gong etter gong etter gong. Når ho fikk tak i pinnen, var det å bråsnu tilbake til stranda og krevje han kasta enno ein gong.

Den skumle sjukdomen rabies eller hundegalskap har i mange år vore utbreidd i mange land, blant dei Tyskland og Polen. Desse landa har obligatorisk rabiesvaksine for hundar, noko det ikkje er her i landet, fordi Noreg utanom Svalbard er rekna som rabiesfritt. Fram til 2004 var det, grunngitt med rabiesfaren, ikkje lov å ta med hundar frå Polen til Noreg. Da vi gifta oss og det var snakk om at Basia skulle flytte til Noreg, forsøkte vi å få løyve til å ta hunden med, men det gikk ikkje, sjølv om vi skreiv heilt til Landbruksdepartementet. Vi kunne ikkje sjå nokon grunn til at Polen blei behandla forskjellig frå Tyskland, der det også var rabies og same vaksinerregimet. Til slutt fann vi grunnen – EU/EØS. Innafor EØS var det fritt fram å overføre dyr, bare dei var vaksinerte. Så da Polen gikk inn i EU i 2004, måtte reglane endrast, og plutselig var den polske rabiesen blitt politisk korrekt. Av forskjellige grunnar blei gamlehunden likevel aldri med til Noreg. Når Basia dro, kom onkelen og passa både Bestemor og hunden, og slik heldt det fram også med Pyza, så lenge Bestemor levde. Deretter hadde vi ikkje hundepassing utan å bruke Zootelik, med andre ord det lille hundehotellet. Der likte dei godt Pyza og ho likte seg der, men når vi skulle på årlig kjøretur nordover, som gjerne varte både 6 og 7 veker, blei det i lengste laget. Så frå 2013 var det å skaffe Pyza eit hundepass så ho kunne vere med oss i bilen. I passet måtte det innskrivast "rase". Men kva rase var Pyza? Ho hadde aldri trengt nokon rase før, men no måtte vi gå til veterinæren og få det innskrive. – Kva vil du seie at dette er for slags hund?, spurte Basia. – Jo, sa veterinæren, det er ein typisk blanding av boxer og schäfer. Så skreiv ho det i passet og stempla, og det blei godkjent ved alle grenser, sjølv om ingen nokon gong har funne ut om det stemte eller ikkje. Med pass og vaksine på plass, kunne vi dra etter at Pyza hadde fått tabletter mot innvollsormar og dette var attestert like før avreisa. Deretter kunne vi kaste litauiske, latviske, estiske, finske, svenske, norske, danske og tyske pinnar før vi var heime igjen. I mellomtida måtte vi alltid oppsøke ein veterinær i Noreg for å få attest på at Pyza hadde spist pølse med innlagt ormekurtablett.

I Guovdageaidnu blei Pyza fort like heime som i Gdansk. Her kunne ho gå ut på verandaen og ein liten tur vidare ut på eiga hand, men stakk aldri av. Det var i lag med oss ho hørte til, og leiligheita blei vakta her som i hovudheimen. Ho fikk vener som ikkje snakka polsk, men alle andre rare språk, og det gikk likevel bra. Men det er noko med det heimlige. Like ved oss er det eit reinslakteri. Der jobba det ei tid fleire polakkar, og nokre av dei budde da i rekkehusa bortafor oss. Da Basia og Pyza gikk tur der forbi ein dag, sto det ein mann og snakka på polsk i mobiltelefon. Dermed sette Pyza seg tvert ned og såg på han, for å markere at her var det noko heimlig.

Mange hundeeigarar har erfart at hundar forstår mye av det vi seier, og at det språket dei først blir opplært på fungerer best. Men som med barn kan det i fleirspråklige miljø ofte vere diskutabelt kva språk ein skal bruke. Da Basia fikk sin første hund i 1993, var eg enno bare eit sjeldant besøk ein gong eller to for året, og Basia og eg snakka framleis mest engelsk med kvarandre. Eg starta da med å snakke engelsk også til hunden, men fikk klar melding: Det går altså ikkje an å snakke engelsk til ein hund! Nei, vel, kva skulle eg da gjøre? Polsk kunne eg enno alt for lite av. Norsk kunne eg forsåvidt ha snakka, men kva var poenget med det? Samisk derimot, kunne eg så nokolunde, men trong å halde vedlike når eg i lange periodar i Polen ikkje hadde nokon å snakke språket med. Så det blei til at eg snakka samisk til Morda så lenge ho levde. Og det fungerte. Det gikk like godt å seie "Mana" som "Chodź" når ho skulle gå og like godt med "Vuordde" som "Poczekaj" når vi skulle vente. Etter kvart lærte eg meg meir polsk, og forsøke å skifte språk til hunden, men det gikk ikkje. Ho forsto meg rett og slett ikkje på min polsk. Det var det same som ein har erfart med barn i tospråklige familiar. Dei tenker ein person – eitt språk. Først da vi fikk Pyza, kunne eg byrje med polsk til hunden, og så lenge ho levde snakka eg til henne på polsk. Samtidig som eg dei siste 20 åra har snakka mest norsk til Basia.

I Noreg har det i seinare år blitt populært med terapihundar, særlig på institusjonar for eldre og funksjonshemma. Pyza var terapihund både på heimebane og på ein daginstitusjon for funksjonshemma. Dei kalla det forresten ikkje funksjonshemma, som på polsk ville bli niepełnosprawne, men "sprawnie inaczej" eller dei som fungerer på ein annan måte. Det er ein veldig fin institusjon, med bl.a. kunstnariske produksjonar som selgast på årlige messer. "Fundacja sprawnie inaczej" ligg midt mellom heimen vår og arbeidsplassen til Basia, og i mange år gikk Basia og Pyza dit kvar mandag morgon og hadde ein times tid i lag med klientar og betjening før dei gikk vidare på jobb. Pyza kunne av og til vere litt hardhendt mot vaksne, men alltid veldig tolmodig og forsiktig med ungane, og her var det som ho forsto at desse folka måtte behandlast som ungar, sjølv om dei var fullt utvaksne. Det hendte derfor aldri ei ulukke på fleire hundre besøk.

I dag er det sørgedag hos meg i Guovdageaidnu og hos Basia og hennar familie og vener i Gdansk. Men eg tenker på orda som mor mi, før ho gikk bort i 2006, sa ho ville ha på dødsannonsa si: "Si ikke med sorg at hun har levet, men med glede at hun har levd". Desse orda er til trøst for meg i dag som dei var det den gongen. Pyza gav oss stor glede og mange fine turar, og ein god del av desse minna har vi på bilde. Og det beste eg kan gjøre for å minnes henne er å legge ut nokre av desse.

Møte med det polske helsevesenet

Polsk helsevesen, kva veit vi folk flest i Noreg om det? Mange av oss har møtt på polske legar, sjukepleiarar og anna helsepersonell på norske sjukehus. Mange har også reist på "tannferie" til Polen for å få gjort tannbehandling, og nokon har vore på spa på polske kurbad. Men eg trur det er ganske få nordmenn som har opplevd særlig andre helseinstitusjonar frå innsida.

Ei vanlig oppfatning i Noreg er nok at polsk helsevesen er av dårligare kvalitet enn det norske. Det er eg slett ikkje så sikker på. Gjennom dei 39 åra eg har vore kortare eller lengre tid i Polen har eg opplevd nokre av helseinstitusjonane her frå pasienten si side. No skal eg ikkje gå inn i heile sjukdomshistoria mi, men bare nemne at eg har fått gjort både undersøkingar og til og med ein operasjon i Gdansk, og eg har så godt som bare gode røynsler. Det kan eg dessverre ikkje seie om røynslene mine frå norsk helsevesen, og ikkje minst næraste sjukehus til heimlassen min. No er det kanskje ikkje rettferdig å samanlikne helsevesenet i spreiddbygde Finnmark med eit samanhengande byområde på bortimot ein million innbyggjarar, men likevel må eg gi ros til polsk helsevesen og polske helsearbeidarar. Å vere sjuk i andre land er ikkje alltid så lett, men dei har stort sett vore tolmodige og gjort sitt beste for at vi skulle forstå kvarandre. Likevel har det nok vore avgjørande i dei mest kritiske fasane at Basia har bidratt med litt tolking, både språklig og

medisinsk.

Eg hadde den tvilsame opplevinga å vere i Polen under koronaepidemien, og måtte inn til undersøking for andre sjukdommar midt i den tida da eigne avdelingar var halde av til koronabehandling. Sjølv om alle måtte gå med munnbind, var det inntrykket mitt at helsevesenet elles fungerte, og dei som behandla meg tok seg tid å gjøre skikkelig arbeid og prate med pasientane.

Utviklinga av helsevesenet i Polen har likevel absolutt hatt to sider. Etter systemskiftet rundt 1990 blei det ei rask utvikling av private helsetenester, ofte med utanlandske eigarar, som Swissmed i Gdansk. Her er og forskjellige variantar av det vi i Noreg kallar Offentlig-Privat-Samarbeid. Resultatet er at den som har pengar kan kjøpe seg rask behandling, den som ikkje har må vente i køen. Vi opplevde det da bestemor til Basia fikk grøn stær og trong augeoperasjon. Ventetida på offentlig behandling var eit år, men om vi betalte privat kunne vi få gjort det om 3 veker. No hadde vi råd, og valet var derfor ikkje vanskelig. Men mange har ikkje det valet. Enno er ein ikkje nede på amerikansk nivå, men utviklinga har gått i retning av at stadig større del av helsetenestene er avhengig av at ein har ein bankkonto som toler nokre kraftige inngrep.

Eit lite dikt til takk og ære

Eg kan ikkje avslutte kapitlet om mine 39 år i kontakt med Polen utan å seie litt meir om ho som har hovudæra for at eg kom tilbake og tilbake og til slutt skriv dette i Gdansk. Det vil eg gjøre i form av eit lite dikt, som er skrive under sjukdomstida mi ved nyttårstider 2021.

Gode og vonde dagar

Elska og æra og vera trufast i gode og vonde dagar til dess døden skil dykk åt.

Mange av oss har lova det.
Nokre har heldt det
For andre skar det seg.
Røyndomen var ikkje så enkel.

Sjølv hugsar eg ikkje heilt kva eg sa,
den sommardagen i 1989
da eg, av alle stadar,
på abbedspalasset i Oliwa
gjentok tolken si oversetting
av det polske ritualet for borgarleg viing.
Men i minnet hadde eg det norske ritualet
og i hjartet var det det som eg sa.
Over 21 år har gått
gode og vonde dagar
mest gode
både dei vi har hatt i lag
og dei vi har vore kvar for oss
men visst at vi alltid kunne ta kontakt
i seine kveldar
med ein e-post, sms eller telefon.

Over 33 år har gått
sidan vi traff kvarandre
enno bare eit bekjentskap blant mange –
men noko hadde byrja å gro.

Det blei brev på brev.
Handskrive på vårt einaste felles språk
Ikkje mitt språk. Ikkje ditt språk
Fiendens språk.
Kolonialismen sitt språk
Globalismen sitt språk
Vårt felles obligatoriske framandspråk
Men det var det språket vi hadde.

Vi skreiv om skipsverft og sjøfart
Vi skreiv om kasjubar og samar
Vi skreiv om russisk historie og vikingar
Vi skreiv om kva som var polsk
og kva som var norsk
Vi skreiv om små hendingar i dagliglivet
og kva vi sleit med på jobben
Vi skreiv om fagforeningar, parti og streikar
Vi skreiv om religion og folketru
Vi skreiv om naturrasering og naturvern.
Eg syns vi skreiv om alt

Etter to år, etter tredje besøket mitt i landet ditt
skulle du endelig få sjå landet mitt.
Om makta ga deg lov.
Ikkje den polske, ho hadde ingenting i mot at du dro
Men den norske.
3 månadar hadde visumsøknaden din lege
i departementet si skuff
Der låg han godt.
Telefonar frå Polen tok dei ikkje imot
For på dagen var alle linjer sprengt
Midt på natta
Fikk eg kontakt med slekta i Noreg
Ring UD!
Fortel dei at ho skal ha visum i morgon.
Ikkje alle har sånn flaks som far min
som på sitt livs første telefon til UD traff ein sambygding
men den same heilt særeigne dialekta
som ikkje er til å ta feil av.
"Du kan skyna eg skal hjelpe son din"
Dagen etter var visumet stempla i passet
på ambassaden i Warszawa.

Vi sprang til Warszawa Centralna
Pusta ut på toget til Gdansk
Pakka på natta
Neste dag sat vi på båten til Helsinki
Med ein vegs visum gjennom Finland
Den tid, den sorg.

Under vegs kom vi langsamt nærare kvarandre

I Helsinki blei vi møtt av arbeids- og romkameraten min
frå studentutveksling i Poznan to år før.
– *Is it your girlfriend?*, spurte han
– *Is is a girl and she is my friend*, svarte eg.
Meir turde eg enno ikkje tru på sjølv.
Dagen etter sette han oss på vegen.
Vi haika nordover gjennom finske skogar.
Kom det ein buss, hendte det vi strakk ut handa.
I Tornedalen fann vi ei tom høyløe
som vi straks døpte til "Finnish hotel"
før vi tok inn der for natta.
Til sist hadde vi haika oss fram til Guovdageaidnu

Vi kom nærare og nærare. Til slutt var det vi to.

To månadar fikk vi i lag i Noreg
Vi gikk innover vidda med fiskestang
Vi gikk over Beskades og såg ned i Čávžu
på skammens dam.
Eg viste deg Hammerfest som eg hadde forlatt året før
Eg viste deg Vardø, spøkelsesbyen i skuggen av fiskerikrisa

Du venta tolmodig.
I Lakselv mens eg skreiv frå Nordisk Samekonferanse
I Kirkenes mens eg var tre dagar i Murmansk og Lujávri
dit du ikkje nådde å få visum.
Du snakka russisk med russiske fredsaktivistar i Kirkenes
og med min gamle arbeidskamerat frå Findus.
Du pakka med meg i Saaben og kjørte til Tromsø
da eg skulle starte på samiskstudiet.
Du nådde å treffe nokre av mine nye vener der
Før den uungåelige avskilstimen.

I eit telt ved Kilpisjärvi
stamma eg fram mitt livs første nestenfrieri:
Om du kanskje kunne tenke deg ein gong å flytte til Noreg?
– Jo, kanskje det, men ikkje så lenge Babcia lever.
Det umoglege paradoks.
Ingen kunne ønske bestemor anna enn eit langt liv.
Sjølv om ingen av oss hadde trudd ho skulle få 23 år til.

Neste gong kom du på Kiruna stasjon
med Polsport ski og 8 svenske kroner igjen i lomma.
Eg drog til Polen og padla kajakk og låg i telt.
Med polske vener padla eg russiske elver og gikk over Kaukasus
Du kom med heile gjengen på grensa i Storskog.

Åra gikk.
Når vi møttes dukka alltid spørsmålet opp:
– What about future?
Alltid med same svaret:
– No future.
Avstanden var lang.
Kvardagen var kvar for oss.
Andre jenter var nære, og du var så langt borte.

Du fikk nok
og satsa på eit liv utan meg.

Men likevel.
Andre greip inn i livet.
Ein sommarjobb i Polen som engelsklærer
Familie som ville ha meg med på Polen-tur
Ei innbyding til bryllup hos vener i Gdansk
Eg kunne ikkje seie nei
Eg kunne ikkje unngå deg
Og sakte fann vi vegen tilbake.

9 år var gått
sidan vi haika oppover Finland
no låg vi i telt ein stad i Numedalen
på veg tilbake frå Vestlandstur.

Det var den morgonen du fylte 37.
Eg gratulerte med dagen og spurte:
Skal vi ikkje like godt bestemme oss for å ta denne "no future" i lag?

I desember sat vi i Guovdageaidnu og sendte bryllupsinvitasjonar som julebrev.

Etter kvart la vi globalismens språk på hylla og satsa på morsmåla.
Sakte, men sikkert erobra vi kvarandre sitt språk,
og den felles verda blei tre gongar rikare.

Det har vore 21 rike år.
Eg har ikkje tal på alle gongane vi har kjørt mellom Gdansk og Guovdageaidnu
Gjennom 10 land, etter det meste av vegar som finst mellom ytre Vestlandet og indre Karelen.
I all slags vær og føre.
Aleine og med tobeinte og firbeinte vener.

Du har vore med når eg har besøkt museer, skolar, universitet og gruver.
Når eg har intervjuet folk har du tatt bilde, drukke te
eller ein sjeldan gong motvillig kaffe.
Du har kjeda deg og venta tolmodig
men også funne mye interessant.

Eg har vore med på urtemedisinkurs
i Międzybórz, Międzybórz og Szklarska Poręba,
ramla ut når språket og kjemien blei for vanskelig
men gleda meg når vi har gått på tur og samla planter.

Vi har vore på utekonsertar i Polen og i Noreg,
samanlikna EKT og Boknakaran
og sunge med når vi har spela dei i bilen.

Vi har gått i tog mot skogsrasering i Gdansk og
vore i lag på fylkesårsmøte i Naturvernforbundet.

Vi har hatt to hundar – som dei beste venane våre.
To hundar har hatt oss – som menneska sine.
Den første fikk du aleine, men eg blei like glad i henne.
Den andre hadde vi i lag frå starten,
men det blei du som måtte sitte med henne da den siste timen var komen.

Eg har eit skap i Gdansk
Du har eit skap i Guovdageaidnu
Men skikkelige sambuarar har vi aldri blitt.

Du kan ikkje sleppe taket
Eg vil ikkje sleppe taket.

Det har ikkje vore bare gode dagar.
Vi har sett den eine etter den andre av dei gamle gå inn i si eiga verd
og følgt ei bestemor, to fedre og ei mor til grava.

Det beste som kan seiast om helsa mi
er at ho har vore ei stor utfordring til deg som urteterapeut
som prøvekanin på heimebane.

I vinter har eg hatt nok av dei vonde dagane.
Men du har vore her for meg.
Du har ikkje bede meg dra, så du kunne få fred.
Du har bede meg om å bli.
Du har smurt og massert ryggen min.
Du har kokt urteblandingar.
Du har vaka meg med ei heil natt på legevakta
på vonde stolar på venterommet.
Du har dratt meg ut på tur når eg hadde gode stunder
og godtatt å gå heim igjen når eg ikkje orka meir.
Når eg blir på det reddaste
Når eg planlegg mi eiga gravferd
Ber du meg å slutte å snakke tull.

Det gjør du nok no og,
når du ser eg har skrive dikt til deg.
Men eg har no gjort det likevel.

Gdansk 09.01.2021